

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 5, Sayı:18, Mart 2019, s. 183-193

Yavuz Selim BAYBURTLU

Milli Eğitim Bakanlığı, Türkçe Öğretmeni, yavuz.selim.07@hotmail.com

METİN YAPILARININ İNCELEME VE ELEŞTİRMEDEKİ ÖNEMİ

Öz

Metinler inceleme ve eleştirmeye tabi tutulurken, metni kendine özgü tabiatı gereği kendi içinde değerlendirilmesi gerekir. Bu değerlendirme bizi doğrudan doğruya metinlerin adeta oluşum şeması olan yapıya götürmektedir. Metinler kendilerine has yapılarıyla örülmüş birer bulmaca gibidirler. Bu bulmaca çözüldükçe öncelikle metnin kendine has yapısı iyi analiz edilmesi, yazarın içeriği işleyişi dikkatlice gözlemlenmelidir. Eleştirmen/incelemeçi bu bulmacayı çözebildiği oranda başarılı olacaktır. Her metin yapı ve içerik özellikleri bakımından birbirinden farklı özelliklere sahip olabilir. Kendine has yapısal ve muhteva/manasal kurallara sahip olan metinler sahip oldukları yapılarda yazar ve şairler tarafından örülmüş derin söylemler barındırır. Bu derin söylemlerin inceleme ve eleştirmede doğru ve yerinde tespit edilebilmesi için, kullanılan dilin, üslubun, metin yapılarının kendi içerisinde oluşturduğu armoni ve uyumun, iç içe girişik ilişkiler dizgesinin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Her metin yazılış amacına göre yazar/şair tarafından oluşturulan kendine has bir yapıyla oluşturulmaktadır. İşte eleştirmenin/incelemeçinin görevi bu kendine has yapıyı doğru tespit edebilmektir. Bu tespit yapılırken şüphesiz ki metnin yazılış amacının metne kazandırdığı biçimsel ve anlamsal özellikler de dikkate alınmalıdır. Eleştirmenler, okurlar bir metni ele alırken bütün bu hususları en ince ayrıntılarıyla dikkate almalı ve bu bağlamda metne yaklaşmalıdırlar. Bir edebi eserde metin yapıları, edebi eserin temelini oluşturur. Yazar okuyucuya ulaştırmak istediği iletiyi, duyguyu, fikri bu yapılardan faydalanarak verir. Bir edebi metin eleştirilirken metin yapılarının önemi dikkate alınmalıdır. Çünkü yazar/şair eserinde ele aldığı iletiyi, duyguyu, fikri bu yapı içerisine serpiştirir. Edebi eser eleştirilirken bu yapı içersinden eleştirmen tarafından adeta süzülerek yeni ürün oluşturulur. İşte bu ürüne de eleştiri metni adını verebiliriz. İşte bu çalışmada metin yapılarının inceleme ve eleştirmede öneminden bahsedilmiştir. Öncelikle edebiyat eserinin özellikleri üzerinde durulmuş ve metin yapıları hakkında bilgiler verilmiştir. Edebiyat eserinin sahip olması gereken unsurlardan hareketle metin yapıları açıklanmaya çalışılmıştır. Bir metni incelemek, analiz etmek, eleştirmek gibi kavram-

lar açıklanmaya çalışılmıştır. Bir edebi eseri inceleyip eleştirirken dikkat edilmesi gereken temel unsurlar ve bakış açısı izah edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metin yapıları, inceleme, eleştirme

THE IMPORTANCE OF TEXT STRUCTURES IN THE INVESTIGATION AND CRITICISM

Abstract

While the texts are subject to review and criticism, the text must be evaluated in its own nature. This evaluation leads us directly to the structure which is the formation scheme of the texts. Texts are like puzzles built with their own structures. When decoding this puzzle, first of all the good structure of the text should be analyzed carefully, the functioning of the author's content should be carefully observed. The critic will be successful as long as he can solve this puzzle. Each text can have different characteristics in terms of structure and content characteristics. It is necessary to analyze the harmony and harmony of the language, style and text structures used within the structure. When determining this, it is important to take into account the formal and semantic features that the purpose of writing the text to the text. They should approach the text in this context. Text structures in a literary work form the basis of literary work. The writer gives the reader the message, emotion and idea that he wants to use. When criticizing a literary text, the importance of text structures should be taken into account. new product is created by filtering. Here we can give the name of the text of criticism in this study. In this study, the importance of review and criticism of the text structures were mentioned. In this course, it is tried to explain the concepts such as analyzing, analyzing and criticizing a text. The basic elements and point of view which should be considered while trying to analyze and criticize a literary work are tried to be explained.

Keywords: Text structures, review, review

Giriş

Edebiyat eseri, onu oluşturan sanatçının belirlediği bir sistem içinde parçalardan meydana gelen bit terkiple bütüne dönüşür. Okuyucuya bir bütün halinde ulaşılır (Çetişli-b,2004:56). Okuyucu edebiyat eserini bu bütünlük ilkesi çerçevesinde anlar. Yazar veya şair, herhangi bir duygu, düşünce hayal ve intibanı, dil vasıtasıyla belli bir yapı/şekil/form çerçevesinde edebi eseri oluşturur (Çetişli-b,2004:56).Edebi eser bu yapı ile meydana gelmiş bir bütündür. Okuyucuda bu yapının her bir ögesi ayrı ayrı tesir bırakabileceği gibi aynı yapının tamamı da bütünlük halinde genel bir etki oluşturabilir.

Bir edebiyat eseri, temelde üç ana unsurdan meydana gelir. Bunlar; muhteva, yapı ve dildir. Edebiyat eseri bu unsurlardan meydana geldiği için muhteva, yapı ve dil öğelerinin tamamı veya herhangi birisinin bulunmadığı ortamda, edebiyat eserinin varlığı ve var olması mümkün değildir (Çetişli-b,2004:56).

Edebiyat eserini kendine problem edinen edebiyat bilimcisi veya metin tahlilcisi, herhangi bir edebi metinle karşı karşıya kaldığı zaman muhteva, yapı ve dil öğelerinin önemini unutmamalıdır. Edebiyat metnini çözümlenmeye niyet ettiğinde de, öncelikle onun muhtevası, yapısı ve dili üzerinde durması gerekir. O, çalışmasında, söz konusu unsurların hem kendi başlarına sahip oldukları değerler ve nitelikleri tespit ve tasvir edebilmeli, hem de bu unsurlar

arasındaki ilişkileri, bu ilişkilerin oluşturduğu bütünlüğü izah edebilmelidir. Son basamakta da, edebi eser denilen estetik terkinin, gerek muhteva, gerek yapı, gerek dil, gerekse bunların sentezinde ifadesini bulan bütünü, estetik ve yaratıcılık sınırlarını ortaya koyabilmelidir (Çetişli-b,2004:57).

Yapı, soyut ve seyyal mananın somuta dönüşmesine imkân veren bir kalıp ve mahfazadır. Dolayısıyla herhangi bir kalıba dökülmemiş veya dökülememiş muhteva/mananın ir başkasına iletilebilmesi mümkün olmadığı gibi, varlığı bile tartışma konusudur. Her türlü sözün, metnin veya edebi eserin muhtevasını teşkil edecek olan duygular, heyecanlar, hayaller, fikirler, düşünceler ve intibalar, öncelikle zihnimizde, gönlümüzde ve ruhumuzda belli belirsiz bir şekilde doğarlar. Belli bir yoğunluktan sonra onların varlıklarını benliğimizde hissederiz. Ancak bu halleriyle veya aşamada olanlar bütünüyle karmaşık, dağınık, insicamsız, şekilsiz, saydam ve soyutturular. Adeta bir kaba konamamış su veya havanın ona ihtiyaç duyan insana götürebilmenin mümkün olmadığı gibi, duygularımız, heyecanlarımız, fikirlerimiz, düşüncelerimiz ve intibalarımız da bu kaba girmeden okuyucuya ulaştırılmaz. Onlara somut bir şekil verebilmek, somut bir obje haline koyabilmek, onları gerçekliğe kavuşturur (Çetişli-a,2004:53).

Dil, her türlü duygu, heyecan, hayal, düşünce ve intibalarımızın somutlaştırılması ve gerçeklik kazandırılmasında, objektif kalıp veya yapıdır. Bu noktada da ilk olarak karşımıza, dilin anlamlı en küçük yapı taşı olan kelimeler çıkar. Zihin, gönül veya ruhumuzdaki her türlü duygu, heyecanı, düşünceyi dilin binlerce kelime/kalıplarından birine dökerek, onlara hayat veririz. Kelime-anlam ilişkisi, zaman içinde ve kullanıla kullanıla, milletin zihnine oturur ve istikrar kazanır. Böylece kelimeler bir noktadan sonra toplum için anlam şifreleri haline gelirler. O dili bilen insan, bu şifreleri rahatlıkla çözebilir. Buradan hareketle her türlü muhtevanın/mananın ilk kalıbı kelimelerdir denilebilir (Çetişli-a,2004:54).

Yazarın/şairin okuyucuya vermek istediği duygular, heyecanlar, hayaller, fikirler, düşünceler ve intibalar birer kalıp, araç olan bu yapıların olanaklarıyla okuyucuya aktarılabilirler. Bu çalışmada metinler düz yazı şeklinde oluşmuş ve nazım (şiir) şeklinde oluşmuş metinler olmak üzere iki ana grup olarak değerlendirilip incelenmiştir. Düz yazı şeklinde oluşmuş metinlerde yapı kavramı temel olarak: olay örgüsü/vak'a, şahıs kadrosu, zaman, mekân, bakış açısı ve anlatıcıdan oluşmaktadır.

Nazım (şiir) şeklinde oluşmuş metinlerde yapı ise iç ve dış yapı olmak üzere iki başlıkta incelenebilir. Dış yapı unsurları: nazım şekli, bend, mısra, vezin ve kafiyeden oluşurken, iç yapı, muhteva/mananın veriliş şekliyle ilgilidir.

Şiirde, herhangi bir muhtevanın/mananın, belli bir dış yapı içindeki inşası veya tanzim tarzı, bize iç yapıyı verir (Çetişli-a,2004:59).

Metinler aracılığı ile aktarılan bilgiler, metin yapıları ile düzenlenir. Metnin ana yapısı okuyucuya ve yazara fikirlerin birleştirilme şeklini ve fikirler arasındaki mantıksal ilişkiyi gösteren ipucu işlevine sahiptir (Meyer, Brandt ve Bluth, 1980). Böylece metin yapısı okuyucuya, önemli fikirleri birleştirmesine ve belirlemesine yardım eden organizasyonel bir örüntü sunar (Meyer ve Rice 1984; Armbruster, Thomas ve Ostertag, 1987; Englert ve Hiebert, 1984). Okuyucunun metindeki önemli bilgi birimlerini hatırlamaları metnin ana yapısını izlemesine ve oluşturmasına bağlıdır (Kintsch ve VanDijk, 1978). Metnin bütününden anlam çıkarmak için bu ana yapınının oluşturulması önkoşuldur (Armbruster ve diğer., 1987). Bir metni okurken okuyucular bilginin zihinsel temsilini oluştururlar (Britton ve Graesser, 1996; Gernsbacher, Varner ve Faust, 1990; Kintsch, 1998). Bilgiyi kodlamak ve geri çağırma için bilginin bağdaşık bir zihinsel temsili oluşturulmasında bu ana yapı kullanılır (Griems, 1975; Mann ve Thompson 1986; Me-

yer, 1975; Sanders, Spooren ve Noordman, 1992). Metindeki en küçük anlam belirten bilgi birimleri de (microstructure) bu ana yapı kullanılarak hatırlanır. Okuyucu ana yapıyı hatırlayarak daha fazla ayrıntıyı hatırlayabilir (Kintsch ve VanDijk, 1978). Ayrıca metindeki ana yapıyı bilme, kodlama sırasında önemli bilgilerin seçiminde de rol oynar (Meyer ve Poon, 2001; Wong ve Wilson, 1984).

Okuduğunu anlama ve yazılı ifade becerileri kişinin metin yapısı bilgisiyle yüksek derecede ilişkilidir (Meyer ve Poon, 2001; Vallecorsa ve Bettencourt, 1997). 1970'lerden bu yana yapılan birçok araştırmada bilgi veren metin yapısı farkındalığı olan öğrencilerin olmayana göre metinde daha fazla önemli bilgiyi hatırladıkları ve metni daha iyi anladıkları bulunmuştur (Barlett, 1978; Dickson, Simmons ve Kameenui, 1998; Kintsch ve VanDijk, 1978; McGee, 1982; Meyer, 1975; Meyer ve diğer., 1980; Meyer ve Rice, 1984; Meyer, Young ve Barlett, 1989). Böylece farklı sınıf düzeylerindeki öğrencilere anlama becerisini kazandırmak amacıyla metin yapısı öğretilmiştir. Araştırmalarda metin yapısı öğretiminin anlamada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Armbruster ve diğer., 1987).

Bir edebî metnin yorumlanmasında dikkat edilecek hususlardan birisi de yazarın metni yazarken belirlediği sonuçları ortaya koymaktır. Çünkü *“yazar öyküyü yazarken okurlarını kendi düşündüğünün dışında farklı bir sonuca ulaştırmayı planlamamıştır.”* (Erden, 1998: 63).

Yapısal inceleme yapan eleştirmenlere göre edebî metnin belirli bir başlangıcı yoktur, onun hiç biri giriş olmayan birden fazla başlangıcı vardır. Okuyucu, edebî metne bu girişlerin herhangi birinden girebilir. Metinlerin bütününde, okuyucunun kendi eğilimine ve bilgi birikimine hitap edecek şekilde dil kullanımları ve *“anlam dizgeleri”* vardır ki bu tür metinler, *“çok anlamlı metinler”* (Erden, 1998: 64) olarak nitelendirilir. Çok anlamlı olmayan metinlerde metin ile okuyucu arasında yazarın varlığı sürekli bir otorite olarak vurgulanır ve metnin *“çok anlamlılık”* özelliğine gölge düşer. Okuyucu bu tür metinlerde, sadece onaylayan veya reddeden konumundadır. *“Çünkü yazınsal metin yalnızca yazarın anlatmaya çalıştığı şeyler veya onun geçmiş deneyimleri değil, çeşitli görüşleri olan ve bazı sonu olmayan sonsuz bir diyalogtur.”* (Erden, 1996: 120).

Bir metni analiz etmek demek, metindeki düşünce ve duyguları kavramaya çalışmak ve yazarın bu düşünceleri nasıl ifade ettiğini, duygularını dilin sunduğu imkânlar yoluyla bize nasıl aktardığını keşfetmek demektir. Edebi analiz yapan kişi metnin hem içeriğiyle/muhtevasıyla ilgilenir, hem de içeriğin nasıl ifade edildiğiyle ilgilenir. Yani analiz yapılırken asıl olarak iki şey araştırılır: Bunlar içeriği ve metnin biçimidir. Bir metinde biçim, içerikle sıkı şekilde ilişkilidir ve bu iki unsur derin bağlarla birbirine bağlanmıştır, bunlar birbirlerini etkiler. Bununla birlikte, onları kolayca kavramak için önce ayrı ayrı tanımak, sonra aralarındaki derin bağları anlamak gerekir. Biçim ve içerik arasında ilgi çekici ilişkiler vardır. Bu ilişkilerin metnin bütünlüğünden çıkan temel anlamın ışığında açıklanması gerekir. Edebi analiz bize içerik ile biçimi birleştiren bağları keşfetmek ve incelemek imkânı verir (Filizok,2014:1).

Metnin analiz edilebilmesi için yöntemli olarak okuması ve iyi anlaşılması şarttır. Bir metni okumak, oradaki yeni bilgileri ve bu bilgilerin düzenleniş şeklini metne sadık kalarak bir bütün halinde kavramak demektir. Okurken kelimeleri ve cümleleri anlamamız, metni anlamamız demek değildir. Metinde cümleler, tutarlı bir bütün oluşturur ve açık yahut kapalı bir biçimde birbirlerine bağlarla bağlanmıştır. Bir metni metin yapan verilen bilgiler değil, bu bilgiler arasında kurulan bağlardır. Bir telefon rehberi bundan dolayı bir metin değildir. Bir metni anlamak, öncelikle bu bağları kavramaktır (Filizok,2014:3).

Metni incelerken her metnin kendi içinde oluşturduğu bu bağların öneminden hareketle her metnin kendi içinde ele alınıp değerlendirilmesi gerektiğini savunan Mehmet Kaplan'a

göre: Hiçbir metin, muayyen bir usule ve düşünceye göre açıklanmadıkça kendiliğinden bize derin bir fikir vermez. Yazılı metin de tabiat gibidir. Sırlarını kendisine ancak hususî sualler sorana açar. Tabiat veya metnin doğrudan doğruya tesiri güzel, çirkin, hoş, nahoş gibi basit hükümlerle ifade olunan terkibi intibaldan ibarettir. Tabiat veya metnin derinliğine nüfuz edebilmek için tahlile ihtiyaç vardır. Edebiyat tarihlerinin umumi hükümleri ile edebî metinlere yanaşmak çok güçtür. Çünkü edebî eser, hususi ve yegânedir. Her edebî metnin ayrı ayrı ele alınması ve üzerinde düşünülmesi lazımdır (Kaplan, 1981: 7).

Metinler inceleme ve eleştirmeye tabi tutulurken, metni kendine özgü tabiatı gereği kendi içinde değerlendirilmesi gerekir. Bu değerlendirme bizi doğrudan doğruya metinlerin adeta oluşum şeması olan yapıya götürmektedir. Metinler kendilerine has yapılarıyla örülmüş birer bulmaca gibidirler. Bu bulmaca çözüldürken öncelikle metnin kendine has yapısı iyi analiz edilmesi, yazarın içeriği işleyişi dikkatlice gözlemlenmelidir. Eleştirmen/incelemeçi bu bulmacayı çözebildiği oranda başarılı olacaktır. Başarılı bir eleştiri ve inceleme yapabilmek için öncelikle metnin yapı unsurlarının neler olduğunu bilmek gerekir. Nesir şeklinde oluşmuş metinlerin temel yapı unsurları şu şekilde açıklanabilir:

1)Olay Örgüsü/Vak'a

Anlatma esasına bağlı türlerin ve tabi olarak hikâye ve romanın en temel ve vazgeçilmez unsurlarının başında olay örgüsü yer alır.Olay örgüsü tahkiyeli eserlerin esas unsurudur.Eserdeki her şey olan örgüsü etrafında teşekkül eder.Metinlerde bir bütün olarak algılanan olay,çoğu zaman kendi içinde birden çok küçük olayın peş peşe gerçekleşmesi ve birbirine zincirleme bağlanmasından oluşur.Her olayın bir öncesi ve sonrası vardır.Bu sebeple olay örgüsüne aynı zamanda vak'a zinciri;bu zincirdeki kendi başına bir anlamı olan ve aynı zamanda bütün içinde bir anlam taşıyan olaya ise vak'a halkası denir (Çetişli-b,2004:59).

Olay örgüsü bir edebi eserde aktarılan hadise veya hadiseler zinciridir (Aktaş,2004,12).Bir başa ifadeyle olay örgüsü; herhangi bir alaka ile bir arada bulunan veya birbiriyile ilgilenmek mecburiyetinde kalan fertlerden en az ikisinin karşılıklı münasebetlerinin tezahürüdür (Aktaş,2004:44).

Bazı kalıplaşmış olay örgüsü tarzları şunlardır:

a)Tek zincirli olay örgüsü

Tek zincirli olay örgüsünde yazar romanını,güçlü bir baş kahraman üzerinde kurmayı,okuyucunun dikkatini bütünüyle onun üzerinde toplamayı arzulayan yazar,türün temel değeri durumundaki olay örgüsünü de bu kahramana bağlar.

b) Çok zincirli olay örgüsü

Bu olay örgüsü,kendi içinde birden fazla zincirden meydana gelir.Asıl vak'a zinciri,kendi içinde birden çok dala ayrılır.Çok zincirli olay örgüsü,masal,halk hikâyesi ve romanlarda daha çok görülür.

c) Helozonik olay örgüsü

Bu olay örgüsünde, çok zincirli olay örgüsü olduğu gibi dallanma değil, birden çok vak'a zincirinin iç içe geçmesi söz konusudur. Diğer bir deyişle hikâye içinde hikâye, oyun içinde oyun olur.

2) Şahıs kadrosu

Hikâye, roman ve tiyatrodan anlatılan/sahnelenen olayları var eden ve yaşayan insan ve insan hüviyetine büründürülmüş varlıklardır (Çetişli-b,2004:67). Bir edebi metinde yapı incelenirken özellikle Yeni Roman denilen akımla birlikte kişiler daha ön plâna çıkmış ve olay, kişi etrafında şekillenmiştir.

Bir edebî metnin yapısında olmazsa olmazı kişilerdir. Kişilerin olmadığı bir eser düşünülemez. Olayın kurgusuna, vakanın durumuna göre kişi sayısı eserde artabilir de azalabilir de. Bu tamamen olay ve eserin yazarıyla alakalıdır. Eserdeki her karakterin gerçek hayatta birer karşılığı olabilir. Yazar zaten karakterlerini yaratırken gerçek hayata dair gözlemlerini yansıtır. İşte bu yüzden biz kitap okuduğumuzda kitaptaki karakterlerle kendimizi özdeşleştirip, onun üzerinde kendimizi yaşatmaya çalışırız. Kişi, şahıs denilince karşımıza tip ve karakter ismi verilen önemli iki kavram çıkar.

Tip: Belli bir sınıfı, zümreyi, sınıfı, meslek grubunu veya topluluğu temsil eder, hareketleri ve tavırları bu zümrenin genel özelliklerini yansıtır, bütün eserlerde karşımıza aynı şekilde çıkar. Tipler genellikle belli bir zümreyi temsil eder.

Karakter: ise belli bir sınıfı temsil etmekten ziyade kendine has özellikleri olan, nerede ne yapacağı belli olmayan kişidir. Romanda veya hikâyede tip dışında kalan kişilere karakter diyebiliriz. Kendine has, özgün bir kişidir karakter.

3) Mekân

Mekân en basit tanımıyla; eserde yaşanan olayların sahnesidir (Çetişli-b,2004:77). Eserde olayların gerçekleştiği ortama mekân denir. Mekân metin ve yapının vazgeçilmezlerindedir. Bu olaylar çok farklı yerlerde geçebilir: Ev, sokak, köy, kent gibi. Mekânın karakter üzerindeki veya olay üzerindeki etkisi olabilmektedir. Mesela bir Mustafa Kutlu okuduğunuzda mekân rastgele seçilmiş bir mekân değildir. Şehir hayatını sürekli eleştiren Mustafa Kutlu için köy mühim bir mekândır, eserde daima olumlanır. Ancak şehir olumsuzlanan bir mekândır.

4) Zaman

Bir metnin yapısı incelenirken birkaç farklı zamanla karşılaşabiliriz. Bunlardan kimi itibarî, yani edebî metnin içeriğine dâhil olan ve kurguya dayalı olan zamandır, kimi de gerçek hayatta karşılığını bulan zamandır. Gerçek hayatta karşılığı olan, reel bir unsur olan zamanlara baktığımızda “yazma zamanı”nı görürüz. Bu yazarın eserini yazdığı zamandır. Ve bir diğeri de “okuma zamanı”dır. Bu da okuyucunun eseri okuduğu zamandır. Bir de itibarî âlemde karşılığını bulan zaman vardır ve bu iki zaman bizim için çok önemlidir:

Vak'a zamanı: Eserde anlatılan olayların gerçekleştiği zamandır. Olayların başlaması ile bitişi arasında geçen süredir vak'a zamanı. Burada kullanılan zamanın tamamı kurguya dayalı olduğu için gerçekle alakası yoktur. Eğer kahraman-anlatıcı olayların yaşandığı zamanla eş zamanı olarak anım yapıyorsa o zaman zaman kronolojik olmak zorunda değildir. Kırılmalar yaşayabilir. Kahraman bir olayı anlatırken geriye dönüp farklı bir olayı anlatabilir.

Anlatma zamanı: Anlatıcının gördüğü, duyduğu, bildiği olayı anlattığı zamandır. Öğrendiği zamanla karıştırmayalım. Anlattığı zaman öğrettiği zamandan farklıdır. Vak'a zamanı

olayın oluş zamanı, anlatma zamanı da bize nakledildiği zamandır. Bazen bu ikisi eş zamanlı olabilir işte orada kahraman-anlatıcı devreye girer ve bize yaşadığı anı anlatır.

5) Anlatıcı ve Bakış Açısı

Tiyatro metinleri hariç diğer anlatmaya dayalı türlerde bakış açısı ve anlatıcının etkin bir varlığından söz edilebilir. Anlatıcı; masalı, efsaneyi, hikâyeyi, romanı okuyucu/dinleyici durumundaki bizlere anlatan varlıktır. Anlatıcı eserlerin kendi iç dünyalarında olup biten her şeyi gören, bilen, duyan, idrak eden; kendisine has imkân, tercih, dil ve üslûbuyla biz okuyucu/dinleyicilere anlatan varlıktır (Çetişli-b,2004:79).

Bakış açısı; anlatma esasına bağlı metinlerde vak'a zincirinin ve bu zincirin meydana gelmesinde kullanılan mekân, zaman, şahıs kadrosu gibi unsurların kim tarafından görüldüğü, idrak edildiği ve kim tarafından, kime nakledilmekte olduğu sorularına verilen cevaptan başka bir şey değildir (Aktaş,2004:73).

Nazım şeklinde oluşmuş metinlerin temel yapı unsurları iç yapı ve dış yapı olmak üzere iki şekilde açıklanabilir.

1)Şiirde Dış Yapı/Şekil/Biçim/Form

Şiirde dış yapı; kelime, kelime grupları, vezin, kafiye, cümle, mısra, beyit, bend ve nazım şekli gibi pek çok unsurun belli bir bütünlük içinde bir araya gelmesiyle hayat bulan somut bir varlıktır. Dış yapı ve dış yapı elemanları öncelikle göze hitap eder. Onu veya onları, somut bir obje olarak gözümüzle algılayabiliriz. Şiirin dış yapısındaki endişe, duygu, hayal, heyecan ve intibaların, en etkili ve en güzel bir biçimde ifade edilebilmesidir. Bu noktada dış yapı unsurları ile muhteva ve dil arasında ciddi bir uyum olması gerekir. Söz konusu uyum, şiirin estetik değerini ve etkisini arttıracaktır (Çetişli-b,2004:54-55). Şiirin başlıca dış yapı unsurları şöyledir:

a) Nazım Şekli

Her şiir öncelikle bir metindir. Metin ise; bir iletişim sırasında gerçekleşen dil unsurlarının veya söylemlerinin bütünüdür. Temel niteliği bütünlük olan metinde, bu bütünlük sadece dil ile sağlanamaz. Muhteva veya konu birliği ve bunun belli bir mantık dokusu içinde ifadesi kadar, söz konusu dil ve muhtevanın gerek dış, gerekse iç mimarisi, metnin estetik bir bütünlük kazanmasında son derece önemlidir (Çetişli-b,2004:55).

Şiirde dış yapının en üst birimine nazım şekli denir. Nazım şekli; bir şiirin dış görünümü; bend sistemi, nazım birimi, mısra yapısı, kafiye örgüsü ve veznin belirlediği dış yapı veya kalıptır (Çetişli-b,2004:55).

b) Bend

Şiirde nazım şeklinden sonra en büyük alt birimdir. Şiirde mısraların, belli bir mânâ birlikleri veya belli kafiye örgüleri etrafında kümelenişlerinden doğan birim veya birliklere bend denir. Bendlerin belirleyicisi, temelde muhteva/mananın tanzimi endişesi olmakla birlikte, zaman zaman ahenk/kafiye endişesi de olabilir. Bir anlamda nesirdeki paragrafa benzeyen bend, sözün hem dış hem de iç inşasında sağlam bir kalıp görevi ifa eder. Özellikle şiirin bütünündeki muhtevanın kendi iç bölümlenmesinde ve tanziminde son derece önemli mısra birliğidir (Çetişli-b,2004:56).

c)Mısra

Manzum söz veya şiirin en küçük ve en temel dış yapı kalıbı, mısradır. Şiir, bir veya birden fazla kelimedenden oluşan mısralarda hayat bulur. Mısra, yer yer nesirdeki cümle işlevini üstlenmekle birlikte, ondan farklı ve başkadır. Zira mısra, zaman zaman, sözün kendisinde başlayıp bittiği bir kalıp olabildiği gibi, çoğu zaman bu özelliğini kaybeder. Yani söz, mısra kalıbını aşarak bir sonraki mısra veya mısralara uzanabilir. Nazım şekli, bend, vezin, kafiye zarureti; sözün ifade gücünü arttırma arzusu, ahenk veya orijinallik endişesi; ruhun heyecan ve ürperişlerini en yoğun biçimde okuyucuya aktarma düşüncesi, düşüncesi mısraı belirleyen asıl etkenlerdir (Çetişli-b,2004:58).

d)Vezin,Kafiye

Vezin ve kafiye öncelikle bir ahenk unsuru olduğundan şiirin iç yapısını ilgilendirir. Söz konusu iki unsur da dış yapının belirlenmesinde önemli etkilere sahiptir. Sanatkâr, kafiye elde etmek için, ister istemez kelime, cümle, mısra, bend, nazım şekli gibi şiirin dış yapısını meydana getirecek olan unsurlar arasında seçme, ayıklama ve düzenleme yapacak; dolayısıyla metnin dış ve iç formunun rastgele oluşumuna müdahalede bulunacaktır. Kafiye göre veznin dış yapıdaki etkisi çok daha tesirlidir. Hece veya aruz vezninin herhangi bir kalıbı/ölçüsünü tercih eden şair, mısralarına bu sınırlar içinde vücut etmek mecburiyetindedir (Çetişli-b,2004:58-59).

2)Şiirde Dış Yapı/Şekil/Biçim/Form

Her edebiyat eseri gibi,şiirin de dış yapısı kadar bir iç yapısı vardır.İç yapı çok büyük ölçüde muhteva/mana ile;özellikle onun sunuluş biçimiyle ilgilidir.Dolayısıyla şiirde,herhangi bir muhteva/mananın,belli bir dış yapı içindeki inşası veya tanzim tarzı,bize iç yapıyı verir.Şair,zihin,gönül ve ruhunda son derece karmaşık,düzensiz ve dağınık olarak var olan muhteva/manayı,kendi içinde bir düzene,sıraya koymak durumundadır.Şiirin oluşumundaki sır,büyük ölçüde muhteva/mananın akli,mantiki ve estetik inşasında veya sunuluşunda gizlidir.Şiirde zor olan iç yapının inşasıdır (Çetişli-b,2004:60).

Şiirde iç yapı ile dış yapı arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Dış yapı unsurları, çoğu zaman şekli bir unsur olmanın çok ötesinde bir anlam birliği olarak karşımıza çıkarlar. Dış yapı, bir anlamda şiirin elbisesi ve iskeleti ise, iç yapı da ruhudur (Çetişli-b,2004:60).

Bütün bunlardan hareketle, eleştirmen/inceleyci bir metni ele alırken öncelikle o metnin kendi içinde bir bütünsel yapı olduğunu göz önünde bulundurmalıdır. Eleştirmen/inceleyci inceleme ve eleştirmede metin yapılarının oluşturduğu bütünsellik ve metinde yer alan ifadelerin birbirinden bağımsız değerlendirilemeyeceği ilkesinden hareketle metnin dilini, muhteva/manasını anlamada bu yönde tavır takınacaktır.

Her metin yapı ve içerik özellikleri bakımından birbirinden farklı özelliklere sahip olabilir.Kendine has yapısal ve muhteva/manasal kurallara sahip olan metinler sahip oldukları yapılarda yazar ve şairler tarafından örülmüş derin söylemler barındırır..Bu derin söylemlerin inceleme ve eleştirmede doğru ve yerinde tespit edilebilmesi için, kullanılan dilin,üslubun,metin yapılarının kendi içerisinde oluşturduğu armoni ve uyumun,iç içe girişik ilişkiler dizgesinin iyi analiz edilmesi gerekmektedir.Her metin yazılış amacına göre yazar/şair tarafından oluşturulan kendine has bir yapıyla oluşturulmaktadır.İşte eleştirmenin/incelemececinin görevi bu kendine has yapıyı doğru tespit edebilmektir.Bu tespit yapılırken şüphesiz ki metnin yazılış amacının metne kazandırdığı biçimsel ve anlamsal özellikler de dikkate alınmalıdır.

Edebi metinlerin çözümlenmesi sürecinde, metin yapılarının bilinmesi ve bu yapıyı meydana getiren birimler arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Metni anlama veya anlamlandırmaya yönelik çabalar içinde, yaklaşım metotlarının önemli olmasının yanında bu metotları uygulama gerekliliğine de dikkat edilmelidir (Aytaş,2011:37).

Metinler incelenirken, şiirin diğere edebi türlere göre farklı niteliklere sahip olduğu gerçeği gözden kaçırılmamalıdır. Şiirin söz ve söz grupları, düşüncenin alt yapısıyla ilişkili olduğu gibi kimi zaman da özel bir kurgunun aracı olabilir. Şiirdeki bu özel yapının çözümlenmesi ile şiirin tamamı daha kolay anlaşılabilir (Aytaş,2011:37).

Şiir incelemesi yapılırken ilk yapılacak iş, şiirin şekil özelliklerinin ele alınmasıdır. Bu yöntemle hem şiirin şekil özellikleri, hem şiirin dönem ve sanat anlayışı hem de şairin şekil tercihi ile sanat anlayışı arasındaki temel bağlantıyı gösterilmiş olacaktır (Aytaş,2011:37).

Şiir dili bahsettiğimiz genel yapısının dışında, özel bir dizge ve manalandırma ile kullanılır. Özellikle imge ve çağrışımların yoğun olarak kullanıldığı şiirlerde, kelimeleri görünen ve görünmeyen yapılar içinde değerlendirmek daha doğru olacaktır. Kimi zaman da anlamların tespitinde, gözleme dayalı olarak elde edilen birikimlerden hareketle bir değerlendirme yapılması da mümkün olabilmektedir (Aytaş,2011:37).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Metinler inceleme ve eleştirmeye tabi tutulurken, metni kendine özgü tabiatı gereği kendi içinde değerlendirilmesi gerekir. Bu değerlendirme bizi doğrudan doğruya metinlerin adeta oluşum şeması olan yapıya götürmektedir. Metinler kendilerine has yapılarıyla örülmüş birer bulmaca gibidirler. Bu bulmaca çözüldürken öncelikle metnin kendine has yapısı iyi analiz edilmesi, yazarın içeriği işleyişi dikkatlice gözlemlenmelidir. Eleştirmen/incelemeçi bu bulmacayı çözebildiği oranda başarılı olacaktır. Her metin yapı ve içerik özellikleri bakımından birbirinden farklı özelliklere sahip olabilir.Kendine has yapısal ve muhteva/manasal kurallara sahip olan metinler sahip oldukları yapılarda yazar ve şairler tarafından örülmüş derin söylemler barındırır..Bu derin söylemlerin inceleme ve eleştirmede doğru ve yerinde tespit edilebilmesi için, kullanılan dilin,üslubun,metin yapılarının kendi içerisinde oluşturduğu armoni ve uyumun,iç içe girişik ilişkiler dizgesinin iyi analiz edilmesi gerekmektedir.Her metin yazılış amacına göre yazar/şair tarafından oluşturulan kendine has bir yapıyla oluşturulmaktadır.İşte eleştirmenin/incelemeçinin görevi bu kendine has yapıyı doğru tespit edebilmektir.Bu tespit yapılırken şüphesiz ki metnin yazılış amacının metne kazandırdığı biçimsel ve anlamsal özellikler de dikkate alınmalıdır.Eleştirmenler,okurlar bir metni ele alırken bütün bu hususları en ince ayrıntılarıyla dikkate almalı ve bu bağlamda metne yaklaşmalıdırlar.

KAYNAKLAR

- Aktaş,Ş,(1984).Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş,Ankara:Birlik.
- Armbruster, B. B., Thomas H. A., & Ostertag, J. (1987). "Does Text Structure/Summarization Instruction Faciliate Learning From Text?" Reading Research Quarterly, 22, 331–346.
- Aytaş,G,(2011).Çağdaş Gelişmeler Işığında Şiir Tahlilleri,Ankara:Akçağ.
- Bartlett, B. J. (1978). Top-level Structure as an Organizational Strategy for Recall of Classroom Text. Unpublished doctoral dissertation. Tempe: Arizona State University.

- Britton, B. K., & Graesser, A. C. (1996). Five Metaphors for Text Understanding. In B. K. Britton AND A. C. Graesser (Eds.), *Models of Understanding Text* (pp. 341-352). Mahwan, NJ: Erlbaum.
- Çetişli, İ.1 (2004). *Metin Tahlillerine Giriş/2 Hikâye-Roman-Tiyatro*. Ankara. Akçağ.
- Çetişli, İ.2 (2004). *Metin Tahlillerine Giriş/2 Hikâye-Roman-Tiyatro*. Ankara. Akçağ.
- Dickson, S., Simmons, D. C., & Kameenui, E. J. (1998). "Text Organization: Research Bases". In D. C. Simmons and E. J. Kameenui (Eds.), *What Reading Research Tells Us About Children with Diverse Learning Needs: Bases and Basics* (pp. 239-277). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Englert, C. S., & Hiebert, E. H. (1984). "Children's Developing Awareness of Text Structure in Expository Materials". *Journal of Educational Psychology*, 76, 65-74.
- Erden, A. (1996), "Tümceden Metne Yazın Eleştirisi ve Dilbilim Üzerine" *Dilbilim Araştırmaları*, 114-121.
- Erden, A. (1998), *Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri*, Ankara: Gündoğan yayınları.
- Filizok, R. (2014), *Edebî Analiz Nedir?*, www.Ege-edebiyat.org (E.T.20.11.2014).
- Gernsbacher, M. A., Varner, K. R., & Faust, M. (1990). "Investigating Differences in General Comprhension Skill." *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 16, 439-445.
- Griems, J. E. (1975). *The Thread of Discourse*. The Hague, The Netherlands: Mouton.
- Kaplan, M. (1981). *Şiir Tahlilleri I*. İstanbul: Dergâh.
- Kintsch, W., & Vandijk, T. A. (1978). "Toward A Model of Text Comprehension and Production". *Psychological Review*, 85, 363-394.
- Kintsch, W. (1998). *Comprehension: A Paradigm for Cognition*. New York: Cambridge University Press.
- Mann, W. C., & Thompson, S. A. (1986). "Relational Propositions in Discourse". *Discourse Process*, 9, 57-90.
- Meyer, B. J. F. (1975). *The Organization of Prose and Its Effects on Memory*. Amsterdam: North Holland Pub. Co.
- Meyer, B. J. F., Brandt, D. M., & Bluth, G. J. (1980). "Use of Top-level Structure in Text: Key for Reading Comprehension of Ninth Grade Students". *Reading Research Quarterly*, 16, 72-103.
- Mayer, R. E., Dyck, J. L., & Cook, L. K. (1984). "Techniques That Help Readers Build Mental Models from Scientific Text: Definitations Pretraining and Signaling". *Journal of Educational Psychology*, 76, 1089-1105.
- Meyer, B. J., & Poon, L. W. (2001). "Effects of Structure Strategy Training and Signaling on Recall of Text". *Journal of Educational Psychology*, 93, 141-159.
- Mcgee, L. M. (1982). "Awareness of Text Structure: Effects on Children's Recall of Expository Text". *Reading Research Quarterly*, 17, 581-590.

- Sanders, T. J. M., Spooren, W. P. M., & Noordman, L. G. M. (1992). "Towards a Taxonomy of Coherence Relations". *Discourse Processes*, 15, 1-35.
- Vallecorsa, A. L., & Debettencourt, L. U. (1997). "Using a Mapping Procedure to Teach Reading and Writing to Middle". *Education & Treatment of Children*, 20, 173-189.
- Wong, B. Y. L., & Wilson, M. (1984). "Investigating Awareness of and Teaching Passage Organizing in Learning Disabled Children". *Learning Disability Quarterly*, 5, 228-238.